

Novi uzlet hrvatske povijesne dijalektologije

(Iva Lukežić: *Zajednička povijest hrvatskih narječja 1. Fonologija*. Zagreb – Rijeka – Čavle: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra čakavskoga sabora Grobnišćine, 2012, str. 367)

Knjiga *Zajednička povijest hrvatskih narječja 1. Fonologija* Ive Lukežić prvi je sintetski prikaz povijesti triju hrvatskih narječja i važan doprinos hrvatskomu povijesnom jezikoslovlju i dijalektologiji. Pozoran čitatelj upućen je, već od uvoda koji počinje s periodizacijom povijesti hrvatskih organskih idioma te povijesno-političkim, geografskim i civilizacijskim okvirima za smještaj i razvoj nižih i viših narječnih jedinica, konkretnih i apstraktnih, na europskome slavenskom jugoistočnom području – na dvovrсно očekivanje: s jedne strane na povijest hrvatskoga jezika usmjerenu dijalektološki, a s druge strane na tronarječnu dijalektologiju usmjerenu povijesno. *Zajednička povijest hrvatskih narječja 1. Fonologija* zapravo je povijesnojezično-dijalektološko, u prvome redu fonološko djelo (ali s nužnim prožimanjem morfoloških i morfonoloških jezičnih činjenica bez kojih pojedini opisi ne bi bili potpuni; kada se, primjerice, govori o razvoju glasovnih promjena te o njihovom statusu potkraj starojezičnoga raz-

doblja, uz podatak o gubljenju treće palatalizacije navodi se kako prva palatalizacija i druga palatalizacija (sibilizacija) jesu morfonološke promjene – one se očituju kao promjene na granicama tvorbenih i nastavačnih morfema u točno određenim kategorijama, čiji su rezultati alofoni, a ne fonemi). Dakle, na ukupno 367 stranica, koliko obasije ova knjiga, odnosno na 305 stranica sinteze i u četirima velikim cjelinama s nizom poglavlja i potpoglavlja, riječ je o vremenski slijeđenoj sintezi razvoja jezika s obzirom na idiome triju narječja, o jezičnim stupnjevima njihova razvoja u danome vremenu. Zapravo, utvrditi koje činjenice kojega narječja pripadaju kojemu povijesnomu razdoblju, potkrijepiti opimjerenjima i sažeti u sintetskome prikazu sliku jezičnoga razvoja težak je zadatak, stoga je naglasak upravo na sintezi u kojoj se jezičnopovijesne promjene povezuju s njihovim suvremenim odrazima u hrvatskim dijalektima: jezične se značajke potkrepljuju opimjerenjima potvrđenima u prvome redu u organskim govorima triju hrvatskih narječja, što čini glavninu dijalekatskih podataka popisanih i opisanih tijekom 20. stoljeća, a zatim i opimjerenjima potvrđenima u starijim, uglavnom srednjovjekovnim tekstovima (potvrde iz starih tekstova uzete su iz rječnika u knjigama iz edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* te iz radova koji se bave jezikom starih tekstova). Taj slijed u prvoj cjelini knjige počinje s

praslavenskom podlogom iz koje će se zametnuti hrvatski (starijim praslavenskim razdobljem u 6. i 7. stoljeću i mlađim općeslavenskim razdobljem u 7. i 8. stoljeću) s detaljno izloženom razradbom fonološkoga sustava: samoglasničkoga, suglasničkoga i naglasnoga te s diferencijacijom inovacija, posebno onih koje su pridonijele dijalekatskomu raslojavanju praslavenskoga. U prikazu fonologije praslavenskoga i općeslavenskoga jezika opisuju se najvažnije glasovne promjene, s time da su one promjene u kojima se hrvatski dijalekti podudaraju s promjenama u ostalim slavenskim jezicima odvojene od promjena koje zahvaćaju samo ondašnje govorno područje Hrvata. U ovome se dijelu autorica bavi i inovacijama važnima za podjelu slavenskih jezika. Druga cjelina knjige pripada razdoblju od 9. do konca 14. i tijekom 15. stoljeća. U ovoj cjelini jezična je periodizacija dodatno metodološki razrađena na razdoblja i podrazdoblja. Riječ je, najprije, o starijem podrazdoblju od 9. do kraja 11. stoljeća, a u tome se dijelu posebno raspravlja o onim promjenama koje su tipične samo za zapadnojužnoslavenske dijalekte te o onima u kojima se ti dijalekti međusobno razlikuju. Slijede poglavlja o glasovnim promjenama u mlađem podrazdoblju starohrvatskoga od početka 12. do početka 15. stoljeća, posebice onima koje su pridonijele uspostavljanju najvažnijih razlika među hrvatskim narječjima, odnosno onima koje su i

dovele do dijalekatskoga raslojavanja. Naime, potkraj starojezičnoga razdoblja više nisu djelovale glasovne promjene koje su bile aktualne u praslavenskome i općeslavenskome razdoblju. Neke su posve (postupno) nestale (primjerice praslavenski prijevoj kao izmjenjivanje korijenskoga samoglasnika te praslavenska i općeslavenska palatalizacija velara kao položajno uvjetovane fonetske promjene), a druge su opstale, ali u promijenjenu obliku. U tome je razdoblju došlo i do najvažnijih razlika među trima hrvatskim narječjima, kao što su odrazi zapadnojužnoslavenskoga poluglasa, odrazi jata ili razvoj suglasničkih skupina. Ova je druga cjelina knjige ujedno i najopsežnija, obuhvaća 225 stranica, a samo su primjerice jotacije detaljno prikazane na sedam stranica. U dijelu o hrvatskim narječjima i dijalektima u 15. stoljeću govori se o predmigracijskome prostorno-jezičnom rasporedu hrvatskih narječja. Treća cjelina knjige pripada srednjohrvatskomu razdoblju od kraja 15. do početka 18. stoljeća, s naglaskom na migracije (stanovništva, time i jezika) potaknute turskim osvajanjima te o postanku dijalekata u novim okolnostima tijekom migracija i nakon njih. U ovom se poglavlju ističu međusobni dodiri hrvatskih dijalekata te dodiri s drugim jezicima za migracijskoga razdoblja. Posljednja, četvrta cjelina knjige bavi se novijim – novohrvatskim razdobljem od početka 18. do kraja 20. stoljeća koje uključuje stan-

dardizacijske procese u 18. i 19. stoljeću, odnos narječja i štokavskoga standarda te jezične koncepte i njihovu provedbu. Naime, u tome razdoblju nema burnih inovacija u razvoju hrvatskih narječja i dijalekata, veće migracije potaknute ekonomskim razlozima, u prvome redu potkraj 19. i početkom 20. stoljeća, dislocirale su dijalekte u (prekomorsku) dijasporu, započeti se jezični procesi iz prethodnoga srednjojezičnog razdoblja dovršavaju, gube se i njihovi učinci (npr. čakavizam i diftongacija), a dominiraju pitanja povezana sa zajedničkim pisanim jezikom. Usto, u drugoj polovici 20. stoljeća na izvorne govornike čakavskih, kajkavskih i štokavskih idioma utječe jezik elektroničkih medija. Njegovi su učinci dvojadi: permanentna štokavizacija neštokavskih idioma pod utjecajem standardnoga jezika (primjerice leksički štokavizmi u neštokavskim govorima: kuća : *hiža*, *hiša*; rad, posao : *delo*, *teg*; ručak : *objed*, *obed*, *obid* i dr.) te novoštokavizacija (i)jekavskih nenovoštokavskih idioma u onim dijelovima u kojima se razlikuju, primjerice u refleksima *jata* i slogotvornoga *l*, u naglasnim retrakcijama, u sinkretizmu množinskih padeža. Knjiga završava opservacijama o razvoju dijalektologije kao jezikoslovne discipline, o povijesnome i jezičnome odnosu prema trima hrvatskim narječjima (i s obzirom na političke okolnosti potkraj 19. i u 20. stoljeću), promišljanjima o pojmu i terminu *novoštokavski* s obzirom

na klasifikacije i na *staroštokavski* te o pojmu i terminu *nenovoštokavski* u odnosu na *novoštokavski* kao kriteriju koji vrijedi samo za jedno narječje te stoga ne može biti nosiv kriterij u dijalektološkoj klasifikaciji hrvatskoga (tronarječnoga) jezika, opservacijama o neprikladnosti naziva *srednjojužnoslavenski dijasistem* te o nužnosti klasifikacija triju narječja s polazišnom dijalektološkom formulom za opis njihovih dijalekata i govora: ‘hrvatski jezik = čakavsko narječje + kajkavsko narječje + štokavsko narječje’. Knjizi su priložene i dvije karte: prva prikazuje raspored narječja potkraj starojezičnoga razdoblja, a druga raspored narječja nakon migracija potkraj srednjojezičnoga razdoblja. Ovo je djelo nastalo na temelju autoričina dugogodišnjega bavljenja poviješću hrvatskoga jezika i dijalektologijom. Knjiga obiluje dijalektološkim podacima iz literature, ali i iz autoričnih vlastitih višegodišnjih terenskih istraživanja. U slojevitome pristupu povijesnoj fonologiji triju hrvatskih narječja i povezivanjem povijesti jezika i dijalektologije dobiva se cjelovit uvid u ne uvijek jednostavne lingvističke (poslije i sociolingvističke) međuodnose dijalekata i govora čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga narječja. Knjiga je iznimno vrijedan doprinos hrvatskoj dijalektološkoj i široj slavističkoj zajednici, usto zanimljiva i povjesničarima jezika te studentskim naraštajima koji će iz nje crpiti vrijedne podatke o razvoju jezika i narječja.

Kako je autorica knjige Iva Lukežić i najavila u uvodnome dijelu, prvobitni zajednički koncept sinteze fonoloških i morfoloških sustava u hrvatskim narječjima razložen je na dva dijela te nakon iscrpne zajedničke povijesne fonologije hrvatskih narječja s nestrpljenjem očekujemo povijesnu morfologiju.

Irena Miloš